

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Johdatus tietojenkäsittelytieteeseen - silmäys tietojenkäsittelyn ydineknologioihin

**Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta
Tietojenkäsittelytieteen laitos**

Kurssin sisältö

Lähde: Peter J. Denning: Great Principles of Computing (Communications of the ACM, 46, 11, marraskuu 2003, sivut 15-20).

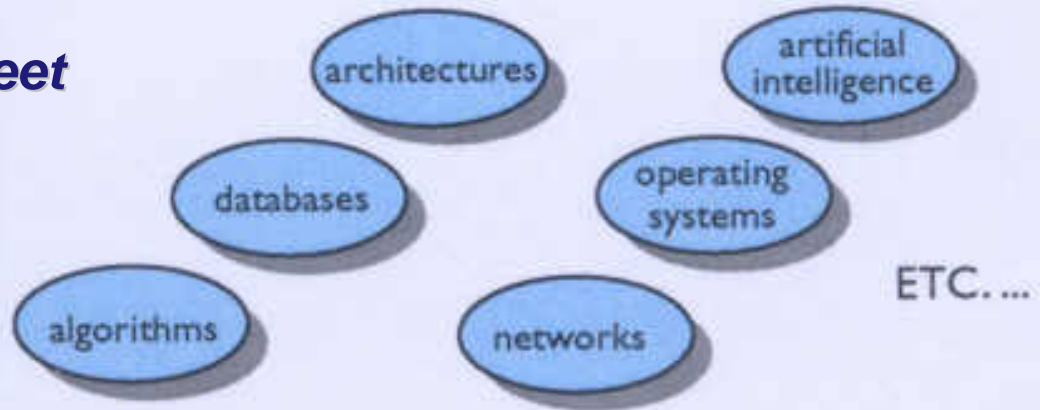

- Luku 1: Historiaa**
- Luku 2: Kokonaiskuva**
- Luku 3: Eettiset perusteet**
- Luku 7: COMPUTING PRACTICES**

programming
engineering systems
modeling
innovating
applying

Luku 4:

CORE TECHNOLOGIES

Luku 6:

GREAT
PRINCIPLES
OF
COMPUTING

DESIGN

simplicity, performance, reliability,
evolvability, security

Luku 5:

MECHANICS

computation, communication, coordination,
automation, recollection

Ydinteknologiat 1950-luvulla

1. algoritmit (*algorithms*)
2. numeeriset menetelmät (*numerical methods*)
3. laskennan mallit (*computation models*)
4. kääntäjät (*compilers*)
5. ohjelmointikielet (*programming languages*)
6. logiikkapiirit (*logic circuits*)

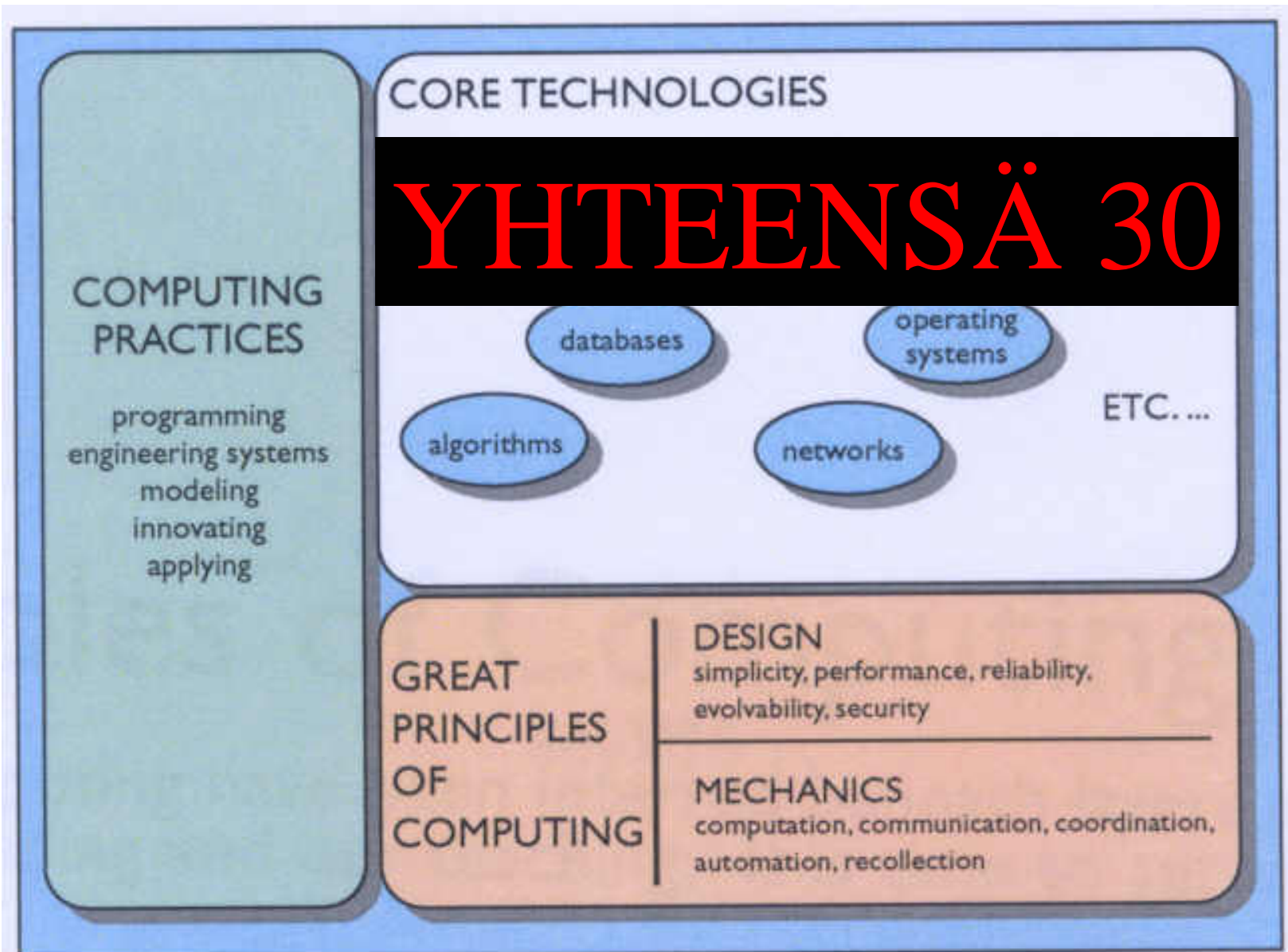
Ydinteknologioita 1990-luvulle tultaessa lisää

7. käyttöjärjestelmät (*operating systems*)
8. tiedonhaku (*information retrieval*)
9. tietokannat (*databases*)
10. tietoverkot (*networks*)
11. tekoäly (*artificial intelligence, AI*)
12. ihmisen ja tietokoneen vuorovaikutus (*human-computer interactions, HCI*)
13. ohjelmistotekniikka (*software engineering*)

Ydinteknologioita 2003

Lähde: Peter J. Denning: Great Principles of Computing (Communications of the ACM, 46, 11, marraskuu 2003, sivut 15-20).

Ydinteknologiat edellisellä luennolla

- Tekoäly
- Kääntäjät
- Algoritmit
- Laskennallinen tiede
- Tieteellinen laskenta
- Tietokoneen rakenne
- Tiedon louhinta
- Tietoturva
- Tietorakenteet
- Tietokannat
- Päätöksenteon tukijärjestelmät
- Hajautettu tietojenkäsittely
- Rinnakkaislaskenta
- Sähköinen kaupankäynti
- Tietokonegrafiikka
- Ihmisen ja tietokoneen vuorovaikutus
- Tiedonhaku
- Luonnollisen kielen käsittely
- Tietoverkot
- Käyttöjärjestelmät
- Ohjelmointikielet
- Tosi-aikajärjestelmät
- Robotiikka

Ohjelmistotekniikka (*software engineering*)

- Ohjelmistojen suunnitteluun, toteuttamiseen ja ylläpitoon kuuluvia tekniikoita ja käytäntöjä.
 - Tietojenkäsittelytieteen ydinteknologioita.
 - Projektinhallintaa (*project management*).
 - Insinööritaitoa (*engineering*).
 - Sovellusalueen tietämystä.
- Ohjelmistotekniikassa kustannukset ja luotettavuus ovat yhtä keskeisiä kuin perinteisimmillä insinööritaidon alueilla.

Ohjelmistotekniikka

- IEEE:n standardi 610.12 määrittelee, että ohjelmistotekniikka on
 - systemaattisen, kurinalaisen ja ilmaistavissa olevan menettelytavan käyttämistä ohjelmiston kehittämisessä, käytössä ja ylläpidossa sekä
 - tällaisten menettelytapojen tutkimista.

Supertietokoneet (*supercomputers*)

- Aikansa laskentateholtaan suorituskykyisimpiä tietokoneita.
- Laskentatehon kasvattaminen on yleensä tapahtunut
 - lisäämällä innovatiivisesti rinnakkaisuutta käskyjen käsittelyssä,
 - huolellisella muistihierarkian suunnittelulla ja
 - prosessorin rakenteen yksityiskohtaisella suunnittelulla.
- Yleensä suunniteltu tietyn tyyppiseen tietojenkäsittelyyn – useimmiten numeeriseen laskentaan.

Virtuaalitodellisuus (*virtual reality*)

- Käyttäjä on vuorovaikutuksessa tietokoneella simuloidun ympäristön kanssa.
 - Simuloitu ympäristö voi olla
 - todellisuuden kaltainen (esim. lentäjäkoulutus) tai
 - todellisuudelle vieras (esim. monet videopelit).

- Simuloidussa ympäristössä on
 - yleensä visuaalisia kokemuksia
 - tavallisella näyttölaitteella tai
 - erityisellä stereoskooppisella näytöllä.
 - usein myös kuvan kanssa synkronoitua ääntä.

Konenäkö (*vision*)

- Tutkitaan, miten tietokone saadaan ”ymmärtämään” kuvien sisältöä.

- Kuvista etsitään tiettyä tarkoitusta palvelevaa informaatiota:
 - Sovelluksia esim.
 - lääketieteessä,
 - laitteen ohjauksessa,
 - laadunvalvonnassa.

- Kehitettävää riittää...tekoälyä, signaalinkäsittelyä, neurobiologiaa, matematiikkaa, fysiikkaa (valon heijastuminen pinnoista), ...

Visualisointi (*visualization*)

- Menetelmät, joilla luodaan kuvia, kaavioita tai animaatioita.

- Tavoitteena on parantaa tiedon välittymistä.

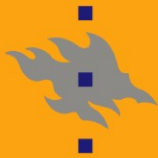
- Sovelluksia esim.
 - tieteissä,
 - tekniikassa,
 - tuotekehityksessä ja tuotannossa,
 - opetuksessa ja
 - lääketieteessä.

- Tietokonegrafiikka on visualisoinnin tärkein apuväline.

Työnkulku (*workflow*)

- Organisaation työtehtävien tekemisen järjestäminen tietokonejärjestelmiä apuna käyttäen.
 - Miten työtehtävät järjestetään?
 - Kuka suorittaa minkäkin tehtävän?
 - Missä järjestyksessä työtehtävät on suoritettava?
 - Mitkä ovat tehtävän aloittamisen edellytykset?
 - Miten tietovirrat tukevat tehtävän suorittamista?
 - Miten tehtävien etenemistä seurataan?
- Työnkulun tukijärjestelmissä (*workflow systems*) on usein kaksi osaa:
 - Työnkulun mallintaminen (*workflow modeling component*).
 - Työnkulun seuranta (*workflow execution component, workflow run-time system*)

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Johdatus tietojenkäsittelytieteeseen - tietojenkäsittelyn mekaniikat

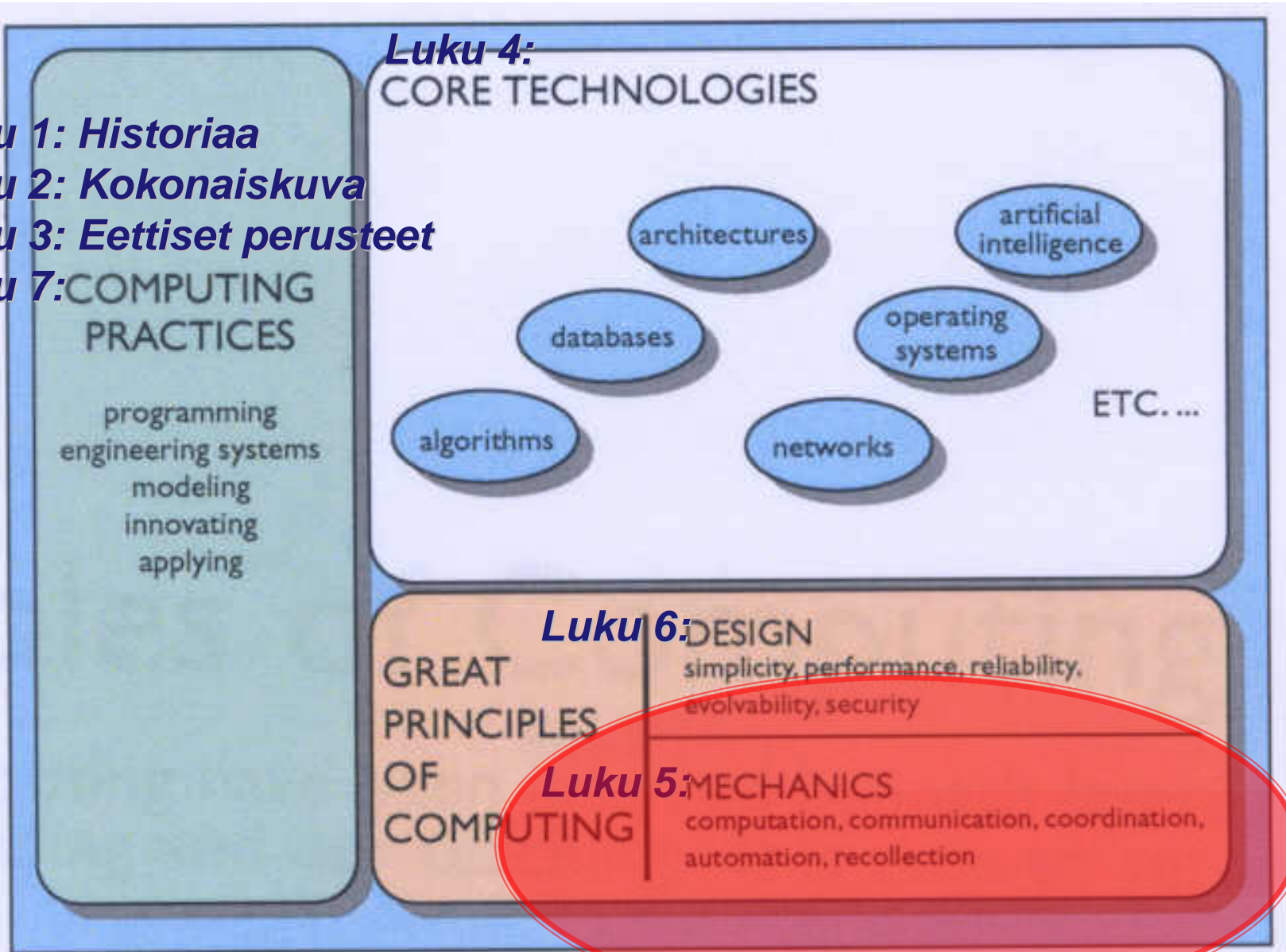
Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta
Tietojenkäsittelytieteen laitos

Kurssin sisältö

Lähde: Peter J. Denning: Great Principles of Computing (Communications of the ACM, 46, 11, marraskuu 2003, sivut 15-20).

- Luku 1: Historiaa**
- Luku 2: Kokonaiskuva**
- Luku 3: Eettiset perusteet**
- Luku 7: COMPUTING PRACTICES**

Tietojenkäsittelyn mekaniikat (*mechanics*)

Tietojenkäsittelyn keskeiset periaatteet

Suunnittelun periaatteet

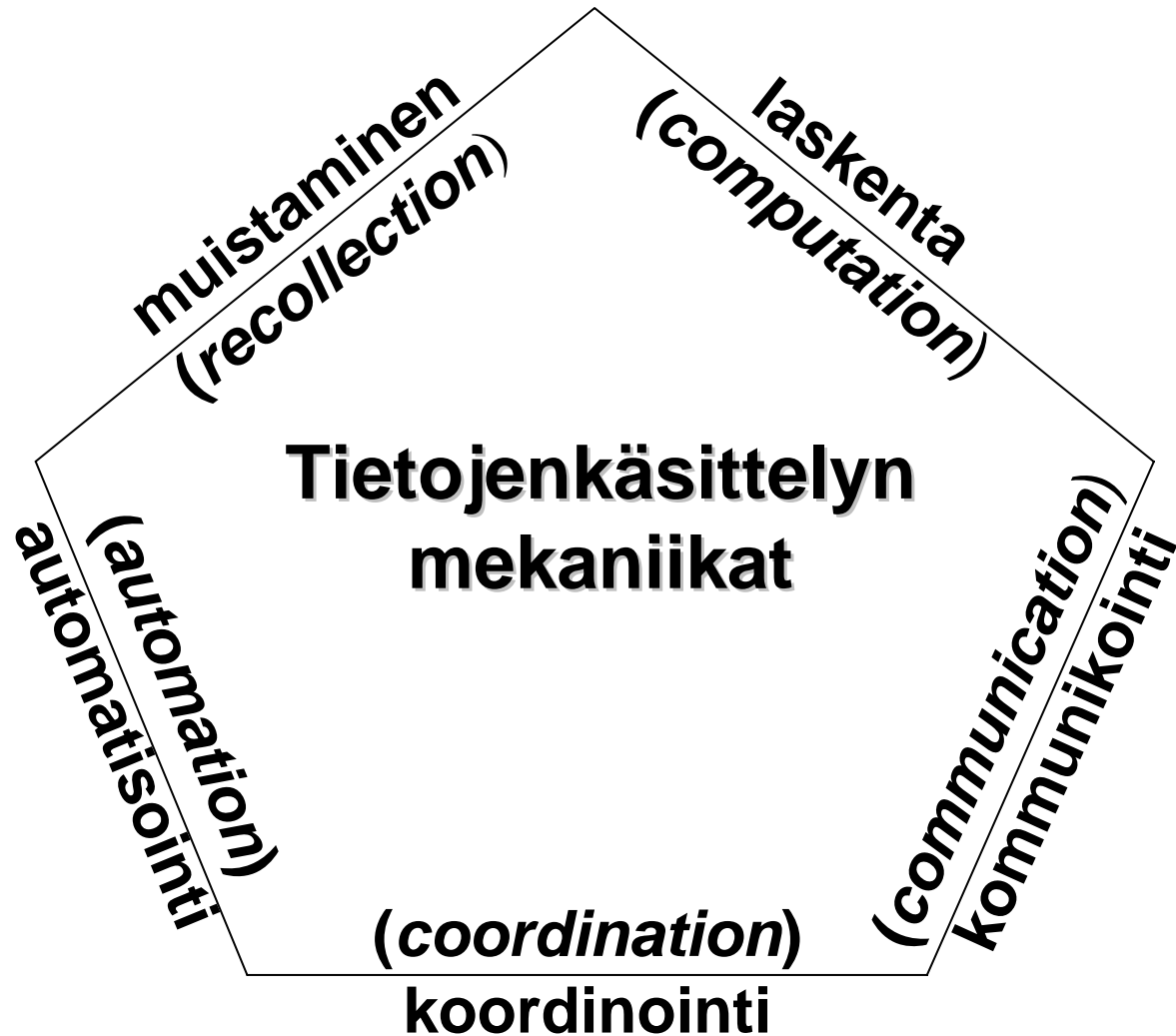
Tietojenkäsittelyn mekaniikat:

Tietojenkäsittelyn rakenteiden ja toiminnan periaatteet:

- toimintojen lainalaisuudet ja
- yleisesti toistuvat toiminnat.

Viisi näkymää tietojenkäsittelyn mekaniikoihin

Näkymät lyhyesti

1. Laskenta.
 - Mitä voidaan laskea – laskennan rajat.
2. Kommunikointi.
 - Sanoman tai viestin lähettäminen paikasta toiseen.
3. Koordinointi.
 - Vähintään kaksi toimijaa ja yhteinen tavoite.
4. Automatisointi.
 - Tietokoneella suoritettavat kognitiiviset tehtävät.
5. Muistaminen.
 - Tiedon tallettaminen ja hakeminen.

Näkymät tietojenkäsittelyn mekaniikoihin koostuvat lukuisista tarinoista

1. Laskennan tarinoita.

- Algoritmit (*algorithms*)
- Ohjausrakenteet (*control structures*)
- Tietorakenteet (*data structures*)
- Automaatit (*automata*)
- Turingin koneet (*Turing machines*)
- Turingin kompleksisuus (*Turing complexity*)
- Kolmogorovin kompleksisuus (*Turing complexity*)
- Predikaattilogiikka (*predicate logic*)
- Likimääräismenetelmät (*approximations*)
- Heuristiikat (*heuristics*)
- Muunnokset (*translations*)

Näkymät tietojenkäsittelyn mekaniikoihin koostuvat lukuisista tarinoista

2. Kommunikoinnin tarinoita.

- Tiedonsiirto (*data transmission*)
- Shannonin entropia (*Shannon entropy*)
- Tiedon fyysinen esittäminen (*encoding to medium*)
- Kanavan kapasiteetti (*channel capacity*)
- Kohinan poisto (*noise suppression*)
- Tiedon tiivistäminen (*file compression*)
- Salakirjoitus (*cryptography*)
- Pakettiverkko (*reconfigurable packet network*)
- Virheiden havaitseminen ja korjaaminen (*error detection and correction*)

Näkymät tietojenkäsittelyn mekaniikoihin koostuvat lukuisista tarinoista

3. Koordinoinnin tarinoita.

- Ihmisten välinen (*human-to-human*)
- Ihmisen ja tietokoneen välinen (*human-computer*)
- Tietokoneiden välinen (*computer-computer*)
 - Synkronointi (*synchronization*)
 - Kilpatilanteet (*race*)
 - Lukkiutuminen (*deadlock*)
 - Sarjallistuvuus (*serializability*)
 - Atomiset toimenpiteet (*atomic actions*)

Näkymät tietojenkäsittelyn mekaniikoihin koostuvat lukuisista tarinoista

4. Automatisoinnin tarinoita.

- Kognitiivisten tehtävien simulointi (*simulation of cognitive tasks*)
- Automatisoinnin filosofia (*philosophical distinctions about automation*)
- Asiantuntemus ja asiantuntijajärjestelmät (*expertise and expert systems*)
- Älykkyyden lisääminen (*enhancement of intelligence*)
- Turingin testit (*Turing tests*)
- Koneoppiminen ja tunnistaminen (*machine learning and recognition*)
- Bioniikka (*bionics*)

Näkymät tietojenkäsittelyn mekaniikoihin koostuvat lukuisista tarinoista

5. Muistamisen tarinoita.

- Muistihierarkiat (*hierarchies of storage*)
- Viittausten paikallisuus (*locality of reference*)
- Välimuistit (*caching*)
- Osoiteavaruudet ja niiden kuvaukset (*address space and mapping*)
- Nimeäminen (*naming*)
- Yhteiskäyttö (*sharing*)
- Haku nimen perusteella (*retrieval by name*)
- Haku sisällön perusteella (*retrieval by content*)

Viisi tarinaa tietojenkäsittelyn mekaniikoista

Tietojenkäsittelyn keskeiset periaatteet	Suunnittelun periaatteet
	Tietojenkäsittelyn mekaniikat: <ol style="list-style-type: none">1. laskenta: Turingin koneet2. kommunikointi: protokollapino3. koordinointi: synkronointi4. automatisointi: Turingin testi5. muistaminen: välimuisti

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Johdatus tietojenkäsittelytieteeseen - tietojenkäsittelyn mekaniikat: laskenta: Turingin koneista

**Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta
Tietojenkäsittelytieteen laitos**

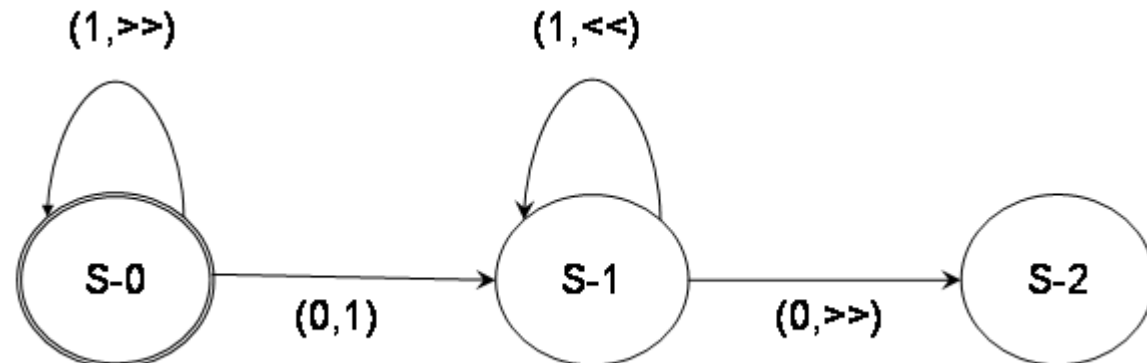
Turingin koneet

- Turingin kone on tietokoneen toiminnan teoreettinen malli.
 - Englantilainen matemaatikko Alan Turing.
 - Ajalta ennen tietokoneita.
 - Taustalla Gödelin epätäydellisysteoreema vuodelta 1931.
 - Matematiikassa on olemassa lauseita, jotka ovat tosia, mutta niitä ei voi todistaa.
 - Tarkat ohjeet laskentatehtävän mekaaniseksi suorittamiseksi.
- Laskennan rajojen tutkimiseksi.
 - Mitä voidaan algoritmisesti ratkaista.

Turingin koneet

- Turingin kone on tilakone: se on aina yhdessä tiloistaan.
 - Tiloja (*state*) on äärellinen joukko.
 - Peräkkäismuisti on yksiulotteinen (nauha ilman loppua).
 - Aakkosto on äärellinen (usein vain 0 ja 1).
 - toimenpiteet: talletus, luku- ja kirjoituspään siirto (\gg tai \ll).
- Tilasiirtymät: \langle nykytila, aakkonen, uusitila, toimenpide \rangle
- Turingin kone: "Lisää yksi":

Turingin koneiden laskennallinen voima

- Churchin - Turingin teesi.
 - Ei ole olemassa ongelmaa, joka voitaisiin ratkaista tietokoneella, mutta ei Turingin koneilla.
 - Ei ole pystytty todistamaan.
 - Ei ole kumottu eli ei tunneta vastaesimerkkejä.

Turingin koneet

- Laskettavuuden teoriasta.
 - Turingin koneiden avulla on todistettu, että pysähtymisongelma (*halting problem*) on laskennallisesti ratkeamaton.
 - Ei ole olemassa ohjelmaa, joka pystyisi päättelemään päättykö vai ei minkä tahansa toisen ohjelman suoritus millä tahansa syötteellä.
 - Turingin todistus perustuu vastaesimerkkiin.

Universaalit Turingin koneet (*universal Turing machines, UTM*)

- Jokainen Turingin kone laskee yhden tietyn laskettavissa olevan funktion arvon.

- Turing osoitti, että on olemassa universaali Turingin kone, joka pystyy simuloimaan minkä tahansa Turingin koneen toiminnan.
 - Universaaliala Turingin konetta voi pitää ohjelmoitavana tietokoneena.

- Universaalit Turingin koneet ovat yllättävän ”pieniä”.
 - Pienimmät tunnetut ovat
 - 2 x 18: 2 tilaa 18 aakkosta,
 - 3x10, 4x6, 5x5, 7x4, 10x3, 22x2.

Laskettavuuden rajoja etsimässä

- Mitkä (millaiset) ongelmat ovat todistettavasti algoritmisesti ratkeamattomia?
 - Esiintyy esim. muodollisen päättelyn alueella, mikä on vaikuttanut mm. tekoälyn kehittymiseen..
- Mitkä (millaiset) ongelmat voidaan periaatteessa ratkaista algoritmisesti, mutta laskenta tuloksen saamiseksi kestää niin kauan, että ratkaisu on valmistuttuaan käytännössä hyödytön.
 - Tällaisia hankalia eli NP-täydellisiä (*NP-complete*, *intractable*) ongelmia on runsaasti esim. tilanteissa, joissa halutaan löytää paras mahdollinen ratkaisu.

Laskennallinen vaativuus

- n on algoritmille annettavan syötteen koko.
- Algoritmin tarvitsema operaatioiden määrä eli aikavaatimus tuloksen laskemiseksi voi olla esimerkiksi $O(n \log n)$ eli verrannollinen operaatioiden lukumäärään $n \log n$.
- Jos algoritmin aikavaativuus on $O(e^n)$, niin algoritmin
 - sanotaan olevan skaalautumaton ja
 - laskenta-aika kasvaa eksponentiaalisesti syötteen koon kasvaessa.

Laskennallisen vaativuuden tuntemisen merkityksestä

- Ei kannata tuhlaa aikaa algoritmin kirjoittamiseen, jos on todistettu ettei tavoiteltua algoritmia ole olemassa.
- Jos tulee luvanneeksi kirjoittaa pysähtymisongelman ratkaisevan algoritmin, niin jossakin vaiheessa joutuu tunnustamaan ettei osaa.
 - Ammattilainen ei olisi tullut luvanneeksi.
- Tietojenkäsittelyn ammattilaisen tietoihin kuuluu laskennan teorian perusteiden ja perustulosten hallinta ja taitoihin kuuluu laskennan vaativuuden arviointi.

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Johdatus tietojenkäsittelytieteeseen

- tietojenkäsittelyn mekaniikat: kommunikointi: protokollapino

Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta
Tietojenkäsittelytieteen laitos

Viisi tarinaa tietojenkäsittelyn mekaniikoista

Tietojenkäsittelyn keskeiset periaatteet	Suunnittelun periaatteet
	Tietojenkäsittelyn mekaniikat: <ol style="list-style-type: none">1. laskenta: Turingin koneet2. <i>kommunikointi: protokollapino</i>3. koordinointi: synkronointi4. automatisointi: Turingin testi5. muistaminen: välimuisti

ISO:n (*International Standardization Organization*) OSI-malli (*Open Systems Interconnection Reference Model*)

Sovelluskerros (*application layer*)

Esitystapakerros (*presentation layer*)

Istuntokerros (*session layer*)

Kuljetuskerros (*transport layer*)

Verkkokerros (*network layer*)

Linkkikerros (*data link layer*)

Fyysinen kerros (*physical layer*)

OSI-mallin periaatteita

- Ylempi kerros on lähempänä käyttäjää kuin alempi.
- Kukin kerros käyttää vain välittömästi alemman kerroksen toimintoja ja tarjoaa toimintojaan vain välittömästi ylemmälle kerrokselle. Rajapinnat on täsmällisesti määritelty.

Sovelluskerros

- Sovelluksen vuoropuhelu verkossa.
 - Määritellään viestit: niiden rakenne ja merkitys.
- Sovellustason protokollia ovat mm.
 - sähköposti,
 - uutisryhmät ja
 - Web.

Esitystapakerros

- Sanoman sisällön esitystapa.
- Internet-maailmassa perinteisesti ollut lähes olematon.
 - Jätetty sovelluksen sisäiseksi asiaksi.
- W3C:n (*World Wide Web Consortium*) XML (*eXtensible Markup Language*) on yleistynyt sanoman sisällön esitystapana.

Istuntokerros

- Perustetaan, hallitaan ja lopetetaan yhteys paikallisen ja toisaalla olevan sovelluksen välillä.
- Ei ole tarjottu Internetissä.
- Istuntokerroksen puuttuminen korvattu evästimillä (*cookie*).

Kuljetuskerros

- Sanoman siirtäminen päätepisteiden välillä.
- Internetin keskeiset kuljetusprotokollat ovat
 - TCP (Transmission Control Protocol), joka takaa luotettavan tietovuon ja
 - UDP (User Datagram Protocol), joka on epäluotettava tietosähke.

Verkkokerros

- Sanomien reititys lähettäjältä vastaanottajalle.
 - Ruuhkanhallinta.
- Internetissä verkkokerroksen keskeisin protokolla on IP (*Internet Protocol*).
 - Ruuhkanhallinta ratkaistu suoraviivaisesti: jos sanomia on liikaa, niin jotkut niistä tuhotaan.

Linkkikerros

- Toiminnot ja menettelytavat tiedon siirtämiseksi verkon kahden pisteen välillä.
 - Virheiden havaitseminen ja mahdollinen korjaus.
 - Muuttumattomat kehykset kuitataan vastaanotetuksi.
 - Rikkoontuneet pyydetään lähettämään uudelleen.

Fyysinen kerros

- Bittien lähettäminen tiedonsiirtokanavaa pitkin.
- Tiedonsiirtolaitteiden sähköiset fyysiset ominaisuudet.
 - Määritellään volttilarvo kummallekin bitille (0 ja 1).
 - Bitin kesto.
 - yms.

DoD-malli (*Department of Defence*) on TCP/IP-pinon perusta

DoD- ja OSI-mallien erot

- DoD-mallista puuttuvat esitystapa- ja istuntokerrokset.
 - Toiminnallisuus toteutetaan jokaisessa sovellustason protokollassa erikseen.
- DoD-mallissa fyysinen ja linkkikerros on yhdistetty verkkoonpääsykerrokseksi.
 - Käytännössä erolla ei ole suurta merkitystä.
 - Toiminnallisuus on yleensä verkkokortilla.